

ПЕДАГОГІЧНА ТА ВІКОВА ПСИХОЛОГІЯ

Гончар Т.Т.

студентка,

Науковий керівник: Олексюк В. Р.

кандидат психологічних наук, доцент,

Тернопільський національний педагогічний університет

імені Володимира Гнатюка

ЖИТТЄВІ ПЕРСПЕКТИВИ В СТРУКТУРІ САМОСВІДОМОСТІ СТАРШОКЛАСНИКІВ

В сучасних соціально-політичних, суспільних та економічних умовах спостерігаємо зростання актуальності проблем національного, особистісного та професійного самовизначення особистості, що відповідно вимагає свідомого та відповідального ставлення до побудови власного життєвого шляху. Особливо гострої актуальності набуває питання становлення життєвої перспективи, розкриття її індивідуальних аспектів у раннього юнацькому віці як періоду активного усвідомлення власного життєвого шляху, побудови життєвих планів, професійного та особистісного самовизначення.

Для розуміння феномену життєвої перспективи необхідно розглянути поняття життєвого шляху особистості як категорії, у якій інтегруються структурні компоненти життєвих перспектив особистості (рис. 1). Глибоке теоретичне та емпіричне обґрунтування поняття життєвого шляху було зроблено К.О. Абульхановою-Славською, Б.Г. Ананьєвим, Л.І. Анциферовою, Ф.Ю. Василюком, І.С. Коном, Н.А. Логіною, С.Л. Рубінштейном, В.А. Роменцем, Т.М. Титаренко [4, с. 1].

У руслі суб'єктного підходу поняття життєвого шляху розглядається як траєкторія, яка окреслює, з одного боку

індивідуальну історію життя особистості, а з іншого – її творчі внески у життя та історію інших людей та соціальних груп [4, с. 1].

Рис. 1. Психологічна модель життєвих перспектив

Джерело: розроблено автором

Сутність життєвого шляху особистості локалізується у понятті життєвих перспектив, яке розкриває операціонально-практичний аспект життєдіяльності особистості. Складовими життєвої перспективи виступають психологічне минуле, теперішнє та майбутнє, органічна єдність яких становить часову цілісність життя [5]. К. О. Абульханова-Славська розглядає життєву перспективу як, потенціал, можливості особистості, що об'єктивно складаються

сьогодні і повинні виявитися у майбутньому. Дослідниця стверджує, що життєва перспектива визначається професійним, сімейним, віковим самовизначенням, які залежать від соціально-психологічної, психологічної зрілості та активності особистості [1].

За визначенням Є.І. Головахи «життєва перспектива» – це система уявлень людини про можливе майбутнє, не завжди бажане, й нерідко – очікуване з тривогою й побоюванням [2].

Структурними компонентами, які забезпечують реалізацію життєвої перспективи є життєві цілі і плани, життєва програма, ціннісні орієнтації, які водночас є і ядром життєвої перспективи [2]. Провідну роль в організації планування прийнято відводити життєвим цілям. Як зазначає Є.І. Головаха, життєва ціль виступає як предметна і хронологічна межа актуального майбутнього, безперервно пов'язаного з проблемами сьогодення.

Засобом здійснення життєвих цілей слугує життєвий план, який в свою чергу конкретизує їх в хронологічному та змістовому аспектах [2, с.11]. На думку І.С. Кона, життєвий план виникає, з одного боку, в результаті узагальнення цілей, які ставить перед собою особистість, як наслідок побудови «піраміди» її мотивів, становлення стійкого ядра ціннісних орієнтацій, які підпорядковують собі прагнення. З іншого боку – це результат конкретизації цілей і мотивів [3]. Є. І. Головаха зазначає, що життєві цілі і плани розрізняються як кінцеві і проміжні події певного етапу життя.

Якщо розглядати поняття життєвої програми, яка безпосередньо пов'язана з життєвими цілями та планами, то згідно з наявними уявленнями в психології життєва програма – це своєрідна матриця поставлених особистістю цілей, співвіднесення з усім життям. Життєва програма конкретизується в системі життєвих планів і є віддзеркаленням минулого, сьогодення і майбутнього в життєдіяльності особистості, в їх діалектичній єдності. Л. В. Сохань зазначає, що життєва програма як цілісна модель життєвого шляху відображає життєві цілі та способи їх реалізації [6, с. 7].

Побудова як життєвих цілей, так і життєвих планів, програм особистістю відбувається на основі ієрархії ціннісних орієнтацій.

Плануючи своє майбутнє, людина виходить передусім із певної ієрархії цінностей, вона вибирає ті з них, які найбільш тісно пов'язані з її домінуючими потребами, особистість визначає для себе значущість певного предмету та події, сфери діяльності.

Дослідження вітчизняних та зарубіжних дослідників (Г.М. Андрєєвої, Л.І. Божович, Л.С. Виготського, Є.І. Головахи, І.В. Дубровіної, Д.Б. Ельконіна, Е. Еріксона, І.С. Кона, О.О. Кроніка, Б.С. Круглова, К. Левіна, О.М. Леонтєва, В.С. Мерліна, Ж. Піаже, О.М. Прихожан, Д.І. Фельдштейна) свідчать, що ранній юнацький вік є сенситивним періодом для становлення життєвої перспективи, професійного та особистісного самовизначення, розвитку часової перспективи, теоретизування та розвитку рефлексії, що дозволяє особистості обмірковувати, структурувати, планувати свій життєвий шлях. У ранній юності закладаються основні складові життя – професійні інтереси, політичні вподобання, стиль поведінки, характер спілкування (В.В. Давидов, І.С. Кон) [6, с. 3].

В суб'єктивній картині життєвого шляху юнаків та дівчат яскраво вираженим є переважання майбутнього над минулим і сьогоденням або, в термінах, введених О.О. Кроніком, переважання потенційних причинно-цільових зв'язків над реалізованими і актуальними [2].

Усвідомлення потреби та необхідності в плануванні життєвого шляху спричинює виникнення особливого утворення – життєвої перспективи, що включає минуле, теперішнє та майбутнє особистості, де події минулого, теперішнього та майбутнього займають певне місце та наділені відповідним статусом (Є.І. Головаха, О.О. Кронік) у визначенні подальших етапів життєвого шляху.

Центральними новоутвореннями раннього юнацького вікує, на думку більшості авторів, є професійне і особистісне самовизначення – потреба зайняти внутрішню позицію дорослої людини, визначити себе в світі, тобто зрозуміти себе і свої можливості разом з усвідомленням себе як члена суспільства, свого місця і призначення в житті [3].

У ранній юності з'являється життєва програма (система життєвих планів з урахуванням життєвих обставин), хоча вона ще відрізняється крайньою мінливістю і слабкою продуманістю. Життєвий план охоплює всю сферу самовизначення старшокласників – йдеться про стиль життя, рівень домагань, вибір професії і свого місця в житті. У старшокласників життєві плани найчастіше ще дуже розпливчасті і не виокремлюються з мрії, старшокласник просто уявляє себе в найрізноманітніших ролях, порівнює ступінь їхньої привабливості, але не наважується остаточно вибрати щось для себе і часто нічого не робить для досягнення задуманого [3].

Варто також зазначити, що у період раннього юнацького віку вибудовується індивідуальна система цінностей та ціннісних орієнтацій, яка є основою для побудови життєвої перспективи. Несуперечлива система ціннісних орієнтацій є важливою передумовою самовизначення, формування змістовних та хронологічно узгоджених життєвих цілей та планів.

Список використаних джерел:

1. Абульханова-Славская К.А. Стратегия жизни / К.А. Абульханова-Славская. – М.: Мысль, 1991. – 301 с.
2. Головаха Е.И. Жизненная перспектива и профессиональное самоопределение молодёжи / Е.И. Головаха. – К., 1988. – 143 с.
3. Кон И.С. Психология старшеклассника / И.С. Кон. – М.: Мысль, 1980. – 204 с.
4. Климчук В.О. Життєвий шлях особистості. Математичне моделювання за допомогою багатомірного шкалювання / В.О. Климчук // Соціальна психологія – 2006. – № 4(18). – С. 182-191.
5. Мандрикова Е.Ю. Современные подходы к определению временной перспективы личности / Е.Ю. Мандрикова // Психологический журнал. – 2004. – № 4. – С. 54-65.
6. Тодорів Л.Р. Психологічні умови формування життєвих перспектив у ранній юності / Когнітивний аспект / : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук: спец. 19.00.07. «Педагогічна і вікова психологія» / Л.Р. Тодорів. – К., 2000. – 16 с.